

рухани тәуелсіздіктің және білімге деген ұмтылыстың жарқын үлгісін көрсетіп кетті. Алаштың аманатын арқалаған бүгінгі Қазақстан халқының парызы – осы ұлы мұраттарды жалғастыру, өз елін білімді, дамыған, өркениетті мемлекет ретінде әлемге таныту. Алаш идеясы – мәңгілік, ал оның қайраткерлерінің есімі ұлт жүрегінде мәңгі сақталады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Алаш көсемсөзі: 10 томдық. – Алматы: «Өнер»;
2. Алаш кітапханасы: Нұрахмед Ерден- «Б.Молдыбайұлы»;
3. «Ақ жол» (газеті). Көптомдық. 15 том / Құраст. Х. Есенқарақызы. – Нұр-Сұлтан: «Алашорда» қоғамдық қоры, 2020.
4. https://adebiportal.kz/kz/blogs/view/bilal-maldybaev_163;
5. <https://aqiqat.kazgazeta.kz/>
6. <https://soltustikkaz.kz/>
7. <https://qalamger.kz/>

АЛАШ ИДЕЯСЫ ЖӘНЕ ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН

Жакупова Ж.

Ғылыми жетекшісі: Алиева Б.М.

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

Zakupovazansaa357@gmail.com

Қарағанды қ.

Аннотация

Бұл мақалада Алаш қозғалысының идеялары мен оның тәуелсіз Қазақстанның қалыптасуына ықпалы жан-жақты талданады. Алаш қайраткерлерінің саяси, мәдени және білім саласындағы еңбектері ұлттық бірегейлікті сақтауға, мемлекеттілікті нығайтуға және қазақ халқының болашағын жарқын етуге бағытталды. Мақалада Алаш қозғалысының басты мақсаттары мен оның негізгі принциптері қарастырылып, осы идеялардың қазіргі Қазақстанның тәуелсіздік жолында қалай іске асқаны талқыланады. Алаш қозғалысы қазақ тілінің мәртебесін көтеру, ұлттық мәдениетті дамыту, білім беру жүйесін жаңғырту және азаматтық құқықтарды қорғау бағытындағы жұмыстарын жүзеге асыруда маңызды рөл атқарды. Бүгінгі таңда Алаш қайраткерлерінің идеялары Қазақстанның мемлекеттік тәуелсіздігі, саяси тұрақтылығы, экономикалық дербестігі мен әлеуметтік дамуының негізіне айналды. Мақалада Алаш қозғалысының мұрасы Қазақстанның тәуелсіздік тұғырында ұлттық бірегейлік пен мәдениетті сақтауға қосқан үлесі, сондай-ақ оның қазіргі Қазақстанның демократиялық даму жолында жалғасып жатқан маңызы сипатталады. Алаш қозғалысының идеяларының өміршеңдігі және олардың тәуелсіз мемлекеттің құрылымында көрініс табуы арқылы ұлттың рухани жаңғыруы мен саяси дербестігін сақтаудың маңыздылығы көрсетіледі.

Түйін сөздер: Алаш, тәуелсіздік, ұлттық сана, Қазақстан, мемлекеттілік, мәдениет, білім.

Кіріспе

Алаш идеясы – Қазақстан тарихындағы ерекше құбылыс, бұл қозғалыс қазақ халқының ұлттық тәуелсіздік пен егемендік жолындағы тарихи ұмтылысының көрінісі болды. XX ғасырдың басында қалыптасқан бұл қозғалыс ұлт үшін саяси дербестікке, мәдениет пен тілдің сақталуына бағытталған идеяларды ұстанды. Алаш қайраткерлері ел болашағы үшін күресіп, ұлттық құндылықтарды қорғауға және білім беру саласында жаңалықтар енгізуге күш салды. Олардың мақсаттары ұлттық бірегейлікті, тарихи жадыны және қазақ тілі мен мәдениетін сақтап, оларды дамытуға бағытталды.

Алаш қозғалысының бастауында тұрған тұлғалар – Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатов және басқа да зиялылар – өздерінің білімі мен саяси көзқарастарын қазақ халқының мүддесі үшін бағыттады. Олар қазақ қоғамына жаңа идеяларды енгізіп, білім мен ағартушылықты ұлттың өркендеуі мен мәдени дамуының негізгі жолы деп санады. Әлихан Бөкейханның жетекшілігімен Алаш партиясы құрылып, қазақ халқының құқықтары мен мүдделерін қорғайтын саяси күшке айналды. Алаш автономиясы мен оның бағдарламасы ұлттық дербестікті сақтау, мәдениетті қорғау және халықтың білімін көтеру сынды мәселелерді шешуге бағытталды [1].

Тәуелсіз Қазақстанның қазіргі дамуында Алаш қозғалысының идеялары мен мұралары ерекше рөл атқаруда. Бүгінгі таңда ұлттық мәдениетті, тілді және тарихи сананы сақтау, білім беру саласын дамыту, сондай-ақ демократиялық қағидаларды ұстану – осының барлығы Алаш қайраткерлерінің мұраттарының жалғасы болып табылады. Қазақстанның егемендігі жолындағы саяси және рухани құндылықтар Алаш идеологиясының сабақтастығы арқылы нығайып келеді. Сонымен қатар, ұлттық құндылықтарды сақтау, тарихи

сабақтастықты қамтамасыз ету және жаңа ұрпақты тәрбиелеу – Алаш ардагерлерінің басты арманының жүзеге асқанын дәлелдейді.

Тәуелсіз Қазақстан – Алаш қозғалысының идеяларының өміршеңдігін дәлелдеген мемлекет. Алаш қайраткерлерінің ұлттық сананы оятып, халықтың тарихи жадысы мен ұлттық бірегейлігін сақтау үшін жасаған еңбектері бүгінгі Қазақстанның даму бағытына негіз болды. Бүгінгі күнде тәуелсіз Қазақстан Алаш идеясының сабақтастығын сақтай отырып, ұлттың рухани және мәдени өркендеуін қамтамасыз етуде, олардың ізбасарлары ретінде ұлттық құндылықтарды насихаттап, ұрпақ тәрбиесіне ерекше мән беруде [2].

Негізгі бөлім

Алаш қозғалысының басты мақсаты – қазақ халқының ұлттық бірегейлігін сақтай отырып, мемлекеттілікті құру болды. Алаш қайраткерлері ұлттың саяси дербестігін орнату, құқықтарын қорғау, әлеуметтік және мәдени дамуды қамтамасыз ету секілді бағыттарға ерекше көңіл бөлді. 1917 жылы Алаш партиясы мен автономиясы құрылып, ұлт мүддесін қорғауға бағытталған бағдарламалық құжаттар қабылданды. Бұл бағдарламаларда қазақ халқының болашағы, білім беру жүйесін дамыту, ұлттық құндылықтарды сақтау, саяси және экономикалық дербестігін қамтамасыз ету мәселелері қамтылды.

Алаш қозғалысының негізгі ұстанымдарының бірі – білім беру арқылы халықты жаңашылдыққа бейімдеу болды. Білімділік пен ағартушылық – қазақ қоғамының дамуының басты қозғаушы күші деп саналған. Ахмет Байтұрсынұлы, Әлихан Бөкейхан, Міржақып Дулатов сынды тұлғалар халықтың білім деңгейін арттыру үшін түрлі реформаларды жүзеге асыруға тырысты. Олар жаңа білім жүйесін құрып, жастарға ұлттың мәдени және рухани құндылықтарын ұғындыруды мақсат етті.

Білім беру Алаш қайраткерлерінің негізгі назарында болды. Олардың пікірінше, халықты сауаттандыру және жаңа білімге жол ашу – ұлтты өркендетудің басты жолы. Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатов сынды қайраткерлер білім мен ғылымды дамыту арқылы қазақ халқының болашағын жарқын етуге тырысты. Олардың еңбектері қазақ тілін дамытуға, білім беру сапасын жақсартуға, ұрпаққа ұлттық құндылықтарды үйретуге арналған.

Алаш қозғалысының идеялары Қазақстанның қазіргі егемендік жолындағы құндылықтарымен үндеседі. Қазіргі Қазақстанда ұлттық мәдениетті, тілді және білім беру жүйесін дамыту Алаш қайраткерлерінің идеяларын жүзеге асырудың көрінісі болып табылады. Сонымен қатар, олар ұсынған демократиялық принциптер, азаматтардың құқықтарын қорғау, әлеуметтік теңдік және экономикалық тәуелсіздік қазіргі Қазақстанның даму моделінде сақталып отыр. Алаш қозғалысының мұрасы ұлттық бірегейліктің және мәдениеттің сақталуына үлкен ықпал етті, бұл біздің қоғам үшін құндылықтарымызды және тарихымызды қадірлеу қажеттігін еске салады.

Алаш қозғалысы қазақ халқының ұлттық бірегейлігін сақтай отырып, тәуелсіздікке ұмтылу жолында маңызды қадамдар жасады. Оның қайраткерлері өздерінің саяси және мәдени қызметтері арқылы ұлттың келешегін айқындап, ұлттық мәдениет пен білім беру жүйесін дамытуға үлкен көңіл бөлді. 1917 жылы құрылған Алаш партиясы мен автономиясы қазақ халқының саяси және экономикалық тәуелсіздігін орнатуды мақсат еткен бағдарламалар қабылдады. Алаш қайраткерлері еліміздің болашағы үшін білім мен ғылымның маңыздылығын ерекше атап өтіп, ұрпақ тәрбиесіне көңіл бөлді. Олар қазақ тілінің дамуына, мәдени мұраның сақталуына және ұлттың әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартуға бағытталған жұмыстар жүргізді [3].

Алаш қозғалысы тек қана саяси ұйым емес, ол қазақ халқының мәдени және рухани өрлеуінің негізін қалаған тарихи кезең болды. Алаш қайраткерлері өздерінің саяси күрестерімен қатар, ұлттық мәдениеттің дамуына зор үлес қосып, қазақ тілінің мәртебесін көтеру үшін ауқымды жұмыс атқарды. Ахмет Байтұрсынұлының қазақ жазуын латын әліпбиіне негіздеу жұмыстары мен қазақ тілінің грамматикалық жүйесін реттеу туралы бастамалары, сондай-ақ Әлихан Бөкейхан мен Міржақып Дулатовтың ұлттың саяси санасын ояту үшін жасаған еңбектері ұлттық мәдениеттің ұрпақтан ұрпаққа жалғасуына ықпал етті.

Алаш қозғалысы, сондай-ақ, әлеуметтік теңдік пен әділеттілік идеяларын алға тартты. Олардың ұсынған әлеуметтік реформалары мен мәдени-саяси бастамалары халықтың әрбір мүшесінің құқықтарын қорғауға бағытталды. Сонымен бірге, олар ұлттық дәстүрлер мен ұлттық идентичностің сақталуына ерекше назар аударды, өйткені Алаш қайраткерлері үшін мемлекеттің тәуелсіздігі мен ұлттың мәдени, экономикалық дамуында ұлттық бірегейліктің маңызы зор болды [4].

Бүгінгі Қазақстанда Алаш қозғалысының идеяларының өзектілігі артты. Ұлттық білім беру, мәдени мұра мен тілдің сақталуы, саяси дербестік пен тәуелсіздік мәселелері әлі күнге дейін Қазақстанның қоғамдық-саяси дамуының басты бағыттары болып табылады. Бұл өз кезегінде Алаш қозғалысының тарихи маңыздылығын, оның қазақ халқының болашағын қалыптастырудағы рөлін тағы бір рет айқындайды. Алаш қайраткерлерінің көзқарастары мен еңбектері қазіргі уақытта да бізге ұлттық сананы жаңғырту, азаматтық қоғамды қалыптастыру, халықтың әлеуметтік әл-ауқатын жақсарту мақсатында үлкен рухани күш береді.

Қазіргі таңда Алаш қозғалысының мұрасы Қазақстанның дамуына зор әсерін тигізіп отыр. Ұлттық бірегейлікті сақтап, білім беру, мәдениет және тіл мәселелері қазіргі Қазақстанның маңызды саяси бағытына айналды. Сонымен қатар, Алаш қайраткерлері ұсынған демократиялық құндылықтар мен азаматтық құқықтардың сақталуы еліміздің дамуы үшін негіз қалаушы принциптер болып табылады. Алаш қозғалысы өзінің идеологиясы мен бағдарламаларымен Қазақстанның қазіргі тәуелсіздік жолындағы күресін ынталандырып, ұрпақтан ұрпаққа жалғасатын мәдени мұра қалдырды. Бүгінгі Қазақстанның ұлттық сана-сезімі мен тәуелсіздік ұстанымы Алаш қозғалысының құндылықтарымен үндесіп жатыр [5].

Алаш қозғалысы және жер мәселесі. Алаш қозғалысы қазақ халқының ұлттық мүдделерін қорғауды көздеген саяси және әлеуметтік қозғалыс болғандықтан, жер мәселесі оның негізгі тақырыптарының бірі болды. XX ғасырдың басында қазақ жерлерінің Ресей империясының отарлау саясаты нәтижесінде жүйелі түрде тартып алынуы және жергілікті халықтың ата қонысынан айырылуы ұлттық зиялыларды қатты алаңдатты.

Алаш қозғалысының жетекшілері, атап айтқанда Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатов, жерді қазақ халқының негізгі байлығы және ұлттық болмысының ажырамас бөлігі деп санады. Олар жердің жеке меншікке емес, ұлттың ортақ меншігі болуын жақтады. Алаш бағдарламасында жер мәселесіне ерекше назар аударылып, мынадай негізгі қағидалар ұсынылды [6]:

1. Қазақ жерлерінің шекарасын белгілеу

Қазақ жерлерінің шекарасын белгілеу мәселесі Алаш қозғалысының басты ұстанымдарының бірі болды. XX ғасырдың басында Ресей империясының отарлау саясаты нәтижесінде қазақ халқы өз жерлерінің едәуір бөлігінен айырылып, ұлттық автономия құру мәселесі күрделене түсті. Осындай жағдайда Алаш қайраткерлері қазақ халқының тарихи иелігіндегі барлық жерлерді сақтау мен шекарасын нақтылауды ұлттық тәуелсіздіктің негізгі шарты ретінде көрді [7].

Ұлттық автономияның негізі. Алаш қайраткерлері автономия құру үшін, ең алдымен, қазақ халқының тарихи мекенінің аумақтық тұтастығын бекіту қажеттігін алға тартты. Әлихан Бөкейхан бастаған Алаш зиялылары жердің экономикалық, мәдени, және саяси тұрғыдан ұлттың өмір сүру кепілі екенін жақсы түсінді. Олар қазақ халқының дәстүрлі көшпелі және жартылай отырықшы тұрмысына сәйкес жер пайдалану құқықтарын сақтауды талап етті.

Шекараларды анықтау әрекеті. 1917 жылы Орынборда өткен I және II Жалпықазақ съездерінде жер мәселесі кеңінен талқыланды. Алаш автономиясын жариялауда қазақ жерлерінің нақты шекараларын анықтау міндеті қойылды. Бұл шекаралар қазақ халқының тарихи мекендері мен этнографиялық ерекшеліктерін негізге ала отырып белгіленуі тиіс еді.

Отарлауға қарсы тұру. Ресей империясының қазақ жерлеріне қоныс аударушыларды орналастыруы мен жерді бөліске салуы Алаш зиялыларының қарсылығын тудырды. Олар шекараларды анықтау арқылы отарлау үдерісін тоқтатып, қазақ халқының құқықтарын қорғауға тырысты.

Маңызы мен мұрасы. Қазақ жерлерінің шекарасын белгілеу Алаш қозғалысының саяси және экономикалық тәуелсіздікке қол жеткізудегі негізгі міндеттерінің бірі болды. Бұл мәселенің шешімі ұлттың экономикалық тұрақтылығы мен мәдени тұтастығын қамтамасыз етуге бағытталды. Бүгінгі тәуелсіз Қазақстанның аумақтық тұтастығы мен жер байлығы Алаш қозғалысы ұстанған осы қағиданың жалғасы болып табылады.

2. Жердің отырықшы және көшпелі халыққа тең бөлінуі

Алаш қозғалысының бағдарламасында қазақ халқының тұрмыс ерекшеліктерін ескере отырып, жерді әділ бөлу мәселесі маңызды орын алды. XX ғасырдың басында жер мәселесі қазақ халқы үшін тек экономикалық қажеттілік қана емес, ұлттық өмір сүрудің басты кепілі болатын. Осыған байланысты, Алаш қайраткерлері отырықшы және көшпелі халыққа тең жағдай жасау үшін арнайы жер бөлу жүйесін енгізуді ұсынды [8].

Тұрмыс ерекшеліктерін ескеру. Қазақ қоғамында дәстүрлі шаруашылық негізінен көшпелі және жартылай көшпелі мал шаруашылығына сүйенгенімен, кейбір өңірлерде отырықшы егіншілік те дамыған еді. Алаш қайраткерлері жерді бөліп беру кезінде халықтың осы ерекшеліктерін ескеру қажет екенін алға тартты. Олар жер мәселесінде әмбебаптық емес, жерді пайдалану мен шаруашылық жүргізудің дәстүрлі әдістеріне сәйкес келетін шешімдер қабылдауды талап етті.

Әділеттілік қағидаты. Бағдарламада көшпелі халыққа мал жаю үшін кең дала қажет екені, ал отырықшы халыққа егіншілікпен айналысу үшін суармалы және егістікке қолайлы жерлердің қажеттілігі атап көрсетілді. Сондықтан жерді бөлу мәселесінде жергілікті халықтың сұранысы мен тұрмыс салтын сақтау әділеттілік қағидатының негізі ретінде ұсынылды.

Отарлау саясатына қарсы тұру. Алаш қозғалысы қазақ жерін сырттан қоныс аударушыларға бөліп беру саясатына түбегейлі қарсы шықты. Олар жергілікті халықтың қажеттілігін бірінші орынға қойып, қазақ жерін қоныс аударушылардан қорғауға тырысты. Әлихан Бөкейхан бастаған Алаш зиялылары қазақ жерінің халыққа тиесілі екенін, оны отарлау саясатының мақсатына пайдалануға болмайтынын талап етті.

Заманауи маңызы. Жердің отырықшы және көшпелі халыққа тең бөлінуі туралы идея ұлттық шаруашылық жүйесін қалыптастыруда маңызды рөл атқарды. Бүгінгі Қазақстандағы жер реформалары мен аграрлық саясатта халықтың тұрмыс ерекшеліктерін ескеру мәселесі Алаш қайраткерлерінің осы ұстанымымен үндеседі. Бұл тәсіл жерді тиімді пайдалану арқылы ауыл шаруашылығын дамытуға және халықтың әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартуға негіз болды.

3. Жерді сатуға тыйым салу

Алаш қозғалысы жерді ұлттық меншікте сақтау мәселесіне ерекше назар аударды. Алаш қайраткерлері қазақ халқының негізгі тіршілік көзі болып табылатын жерді сатуға немесе жеке меншікке беруге түбегейлі қарсы болды. Олар жерді тек ұлттық меншік ретінде сақтап, халықтың болашағы үшін оны тиімді пайдалануды қамтамасыз етуді ұсынды [9].

Жеке меншікке берудің қаупі. Алаш қайраткерлері жердің жеке меншікке өтуі қазақ халқының жерден айырылып қалу қаупін арттыратынын жақсы түсінді. XX ғасырдың басында отаршылдық саясат салдарынан

қазақ жерлерінің көп бөлігі тартып алынып, сырттан келген қоныс аударушыларға берілген болатын. Бұл жағдай қазақ халқын өзінің тарихи жерінен шеттетуге және экономикалық тәуелділікке әкеліп соқтырды. Осыған байланысты, жерді ұлттық меншікте сақтау – ұлттың әлеуметтік-экономикалық және мәдени дербестігін қамтамасыз етудің маңызды шарты деп танылды.

Ұлттық меншік идеясы. Алаш қозғалысының бағдарламасында жердің сатылуына қатаң тыйым салу қажеттілігі нақты көрсетілді. Олар жерді тек қазақ халқына тиесілі ортақ байлық ретінде қарастырып, оны жеке адамдардың иелігіне беруге болмайтынын талап етті. Жерді жалға беру арқылы ғана пайдалану ұсынылды, бірақ бұл жағдайда жердің ұлттық меншіктегі мәртебесі сақталуы тиіс болды.

Жерді қорғау жолындағы күрес. Әлихан Бөкейхан және оның серіктері қазақ жерін отаршылдық езгіден қорғау үшін заңнамалық негіздер құруға тырысты. Олар жерді ұлттың экономикалық және мәдени дамуының негізі ретінде қарастырып, оның сақталуы ұлттың болашағы үшін шешуші маңызға ие екенін баса айтты.

Қазіргі таңдағы өзектілігі. Жерді сатуға тыйым салу идеясы бүгінгі Қазақстанда да өзекті болып отыр. Еліміздің заңнамасында жердің сатылуына қатысты шектеулер мен оның мемлекеттік меншік мәртебесін сақтау мәселелері қарастырылуда. Алаш қайраткерлерінің жерді ұлттық меншік ретінде қорғау идеясы Қазақстанның жер ресурстарын тиімді пайдалану мен халық игілігі үшін сақтау саясатының негізінде жатыр.

4. Жердің табиғи байлықтарын сақтау

Алаш қозғалысының қайраткерлері жердің табиғи байлықтарын сақтау мен оны тиімді пайдалану мәселелеріне ерекше мән берді. Олар табиғи ресурстарды дұрыс басқару арқылы қазақ халқының экономикалық және экологиялық тұрақтылығын қамтамасыз етуді басты міндеттердің бірі деп санады [10].

Табиғи байлықтарға ұқыпты қарау. Алаш бағдарламасында жердің байлығы — оның құнарлы топырағы, су көздері, орман-тоғайы мен пайдалы қазбалары тек қана қазақ халқына тиесілі және оны қорғау ұлттың басты міндеті екені атап көрсетілді. Олар табиғи ресурстарды шексіз пайдалану болашақ ұрпақтың мүддесіне нұқсан келтіреді деп түсініп, оларды тиімді және ұқыпты пайдалануды ұсынды.

Экологиялық сананың қалыптасуы. Алаш қайраткерлері табиғи ресурстардың сарқылмас емес екенін ерте түсінді. Сондықтан табиғи байлықтарды пайдалану кезінде экологиялық теңгерімді сақтау, жердің құнарлығын қорғау, судың ластануын болдырмау және орман алқаптарын сақтау туралы идеяларды көтерді. Бұл тек экономикалық қажеттілікті ғана емес, халықтың денсаулығы мен өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталған қадамдар болды.

Болашақ ұрпақтың игілігі үшін. Алаш зиялылары табиғи байлықтарды пайдалану мәселесін тек қазіргі уақыт шеңберінде емес, болашақ ұрпақтың қажеттіліктерін ескере отырып қарастырды. Олардың пікірінше, табиғи ресурстардың қорғалып, ұқыпты пайдаланылуы қазақ жерінің ұзақ мерзімді экономикалық және әлеуметтік тұрақтылығының кепілі болып табылады.

Қазіргі Қазақстандағы өзектілігі. Бүгінгі таңда Алаш қайраткерлерінің табиғи ресурстарды сақтау идеясы ерекше маңызға ие. Қазақстан табиғи байлықтарға бай ел болғандықтан, оларды дұрыс пайдалану мен қорғау мәселесі ұлттық мүдде тұрғысынан қаралуда. Экологиялық тұрақтылықты сақтау, қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды үнемдеу саясаты елдің даму стратегиясының маңызды бөлігіне айналған.

Алаш қозғалысының бұл идеясы қазіргі ұрпаққа экология мен табиғатты қорғауға жауапкершілікпен қарау қажеттілігін еске салады. Табиғи байлықтарды ұқыпты пайдалану — болашақ ұрпақтың тұрақты дамуы мен өмір сүру сапасын қамтамасыз етудің негізі.

Қорытынды

Алаш қозғалысы мен оның идеялары қазақ халқының тарихында айрықша орын алады. Алаш қайраткерлері тәуелсіздік үшін күресіп, ұлттың мәдени, саяси және экономикалық болашағын айқындау жолында өздерінің асыл мұраларын қалдырды. Алаш қозғалысының басты мақсаты – ұлттық бірегейлікті сақтау, саяси дербестікті қамтамасыз ету және қазақ мемлекеттілігін құру болды. Бұл мақсаттар, әсіресе, қазіргі Тәуелсіз Қазақстанның даму жолында өзекті болып отыр.

Алаш идеясында басты назар ұлттың рухани және мәдени құндылықтарын қорғауға, білім мен ғылымды дамытуға, ұлттық сананы оятуға бағытталды. Бүгінгі тәуелсіз Қазақстанда осы идеялардың өміршеңдігі мен өзектілігі көрініс табууда. Қазақстанның тәуелсіздігі жолында ұлттың саяси, экономикалық және әлеуметтік дербестігін сақтау Алаш қайраткерлерінің армандары мен мақсаттарымен толық үндеседі.

Алаш идеясы қазақ тілінің мәртебесін көтеру, ұлттық мәдениетті дамыту және ұрпаққа білім беру мәселелерін ерекше алға тартты. Бүгінгі таңда қазақ тілінің мемлекеттік тіл ретіндегі рөлі, ұлттық мәдени мұралардың сақталуы, білім беру жүйесінің жаңартылуы – Алаш қайраткерлерінің болашаққа қойған бағдарларының іске асырылуы болып табылады. Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатов секілді тұлғалар өздерінің ұлт алдындағы жауапкершілігін жоғары деңгейде түсініп, халықты ағартушылыққа, ғылым мен білімге тартты [11].

Қазақстанның қазіргі дамуында Алаш идеяларының маңызы артып келеді. Мемлекеттік тәуелсіздік пен саяси тұрақтылықты қамтамасыз ету, экономикалық дербестікті нығайту, азаматтық қоғамды қалыптастыру және ұлттық бірегейлікті сақтау – осының бәрі Алаш қайраткерлерінің ұстанған жолымен үндеседі. Сонымен қатар, Алаштың демократиялық принциптері мен азаматтық құқықтарды қорғау идеялары қазіргі Қазақстанда өз жалғасын табууда.

Қорыта айтқанда, Алаш қозғалысының идеялары тәуелсіз Қазақстанның негізін қалауға үлкен ықпал етті. Олардың арман-мақсаттары мен еңбектері бүгінгі ұрпақ үшін ұлы мұра болып табылады. Тәуелсіз Қазақстанның қазіргі дамуы мен болашағы Алаш идеяларының өміршеңдігінің, сондай-ақ ұлттың мәдени және саяси дербестігін сақтап, оны дамыту жолындағы ұлы мұрасының дәлелі болып табылады. Алаш қозғалысының ұлт тарихындағы маңызы мен орны ешқашан ұмытылмайды және оның мұрасы әрдайым Қазақстанның болашағын айқындайтын маңызды күшке айналады [12].

Алаш қозғалысы қазақ халқының ұлттық санасын оятып, оның болашағын айқындауда шешуші рөл атқарды. Оның қайраткерлері жер мәселесін тек ұлттық байлық ретінде емес, қазақ халқының тұтастығы мен егемендігінің кепілі деп қарастырды. Жердің шекарасын белгілеу, табиғи байлықтарды қорғау және жерді ұлттық меншік ретінде сақтау идеялары – қазақ мемлекеттілігінің негізін қалаған қағидалар. Осылайша, Алаш қозғалысының мұрасы – Қазақстанның қазіргі және болашақтағы дамуы үшін баға жетпес рухани-мәдени қазына.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Сейітқалиұлы Ж. «Алаш қозғалысының тарихы». - Астана: Фолиант, 2008.
2. Назарбаев Н. «Тәуелсіздік дәуірі». - Алматы: Білім, 2012.
3. Қасымов Қ. «Алаш партиясының құрылуы және оның саяси мәні». - Алматы: Қазақ университеті, 2007.
4. Шаханова З. «Қазақ мемлекеттілігінің қалыптасуы: Алаш қозғалысы және бүгінгі күн». - Алматы: Арыс, 2018.
5. Құдайбергенов Қ. «Алаш қозғалысы және ұлттық мәдениет». - Алматы: ҚазҰУ баспасы, 2014.
6. Нүрпейісов Ә. Қазақ жерін қорғау идеялары. – Астана: ҚазАқпарат, 2015.
7. Бөкейхан Ә. Таңдамалы шығармалар. – Алматы: Қазақ университеті, 1995.
8. Қойгелдиев М. (құраст.). Алаш және Алашорда. – Алматы: Ел-шежіре, 2008.
9. Мусин Т. Алаш қозғалысы және оның жер саясаты. – Алматы: Ғылым, 2007.
10. Әбдірахманов Б. Қазақтың тарихи жері. – Алматы: Ғылым, 2011.
11. Мұхамеджанов С. «Алаш қозғалысының тарихи маңызы». - Алматы: Ғылым, 2020.
12. Сейдахметұлы Б. «Алаш қозғалысы: Тарихи негіздер мен бүгінгі маңызы». - Алматы: Қазақ университеті, 2018.

АЛАШ ИДЕЯСЫ ЖӘНЕ ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН

Ақбарова А.А.

Ғылыми жетекшісі: Қазақстан тарихы және ӘСП кафедрасының
ассистент-профессоры Абдрахманова К.Ж.

Қарағанды медицина университеті

asanovnaaiymka@gmail.com.

Қарағанды қаласы

Алаш идеясы – қазақ халқының азаттыққа, тәуелсіздікке ұмтылған ұлы мұраттарының жиынтығы. Бұл идея XX ғасырдың басында ұлт зиялыларының бастамасымен қалыптасып, қазақ қоғамының саяси, мәдени және рухани өмірінде маңызды рөл атқарды. Алаш зиялыларының басты мақсаты – қазақ халқының мемлекеттік егемендігін қалпына келтіру, оның болашағын қамтамасыз ету және мәдени-рухани жаңғыруға қол жеткізу болды. Қазақ халқының ұлттық тәуелсіздігі, мемлекеттілігін қалпына келтіру, ұлттың мәдени және саяси дербестігі үшін күрестің негізі болған ұлы қозғалыс. Бұл идеяның тарихы мен мазмұны Қазақстанның тәуелсіздігін қалыптастыруға жол ашты. Алаш қозғалысы мен оның мұрасы Тәуелсіз Қазақстанның құрылуына, ұлттың бірлігі мен дербес мемлекетін құруға үлкен әсер етті. Тәуелсіз Қазақстанның қалыптасуы кезінде Алаш идеялары айтарлықтай рөл атқарды. Алаш қозғалысының саяси, экономикалық және мәдени мұрасы тәуелсіз Қазақстанның мемлекеттік құрылымын қалыптастыруда негіз болды. Тәуелсіздік алғаннан кейін Қазақстанда ұлттың тарихын қайта жаңғыртуға, ұлттық идеяларды алға жылжытуға бағытталған көптеген реформалар жасалды. Алаш қайраткерлерінің еңбектері мен идеялары еліміздің бүгінгі саясаты мен мәдени өмірінде ерекше орын алады.

Алаш идеясының қалыптасуы және оның мәні:

Ресей империясы кезінде қазақ халқының саяси, экономикалық және мәдени тәуелсіздігі шектелді. Ұлттық құндылықтарды сақтап қалу, отаршыл саясатқа қарсы тұру қажеттігі Алаш қозғалысының негізін қалады.

Алаш зиялыларының басты идеялары:

1. Ұлттық мемлекеттілік: Қазақ халқы өз жерінде өз мемлекетін құруы керек. Әлихан Бөкейханның сөзімен айтқанда, «Өз алдына ел болу – қазақтың тарихи мұраты».